

Liv i ler?

Udstilling som et samarbejdsprojekt

'Liv i ler' er temaet for en udstilling på Varde Museum, bygget i 2010. Udstillingen var et brud med den måde, Museet for Varde By og Omegn indtil da viste sine genstande på, hvor arkæologiske og historiske ting blev præsenteret i udstillingsafsnit hver for sig. Det primære formål med arbejdet var ikke kun at skabe en seværdig udstilling, men også selve arbejdsprocessen. Udstillingsopbygningen fra idébrainstorm til udstillingsåbning var nemlig et samarbejdsprojekt, der skulle opløse de gængse traditioner og faggrænser på museet, ikke mindst mellem arkæologi og nyere tid.

Ideen og baggrunden

Hvad er meningen med at anbringe lertøj af Axel Salto sammen med jdepotter, et wc-kloset, to tusind års gravurner og en skudsikker vest fra Afghanistan? Den er så enkel at den kan forklares med tre bogstaver: LER. Ler har spillet en væsentlig rolle i menneskers dagligdag, i hvert fald siden begyndelsen af neolitikum, og er stadig en uundværlig "ingrediens" i rumalderen.

Den tværfaglige og multiperiodiske udstilling er resultatet af en idé om at blande de faglige kort på et kulturhistorisk museum. Museet for Varde By og Omegn havde på det tidspunkt 11 faste akademiske medarbejdere og formidlere, foruden museets leder. Som på de fleste andre museer arbejder arkæologer og historikere i dagligdagen med forskellige projekter, og selvom vi sidder i et åbent kontor, og har en god faglig sparring skal der ekstraordinære sager til, før vi decideret arbejder sammen. (Dog er vi to arkæologer af uddannelse, der arbejder primært med formidling, mens en tredje arkæolog arbejder med nyere tid, så skellene mellem de faglige grænser er også nedbrudt i hverdagen.)

Efter næsten 100 år i den dertil byggede udstillingsbygning trængte Varde Museum til fornyelse. I et håb om at fange især turisterne i området ved hjælp af et centralt placeret museum flyttede museets udstilling derfor i 2008 fra de gamle lokaler udenfor byens centrum, til nye bag torvet. Den kulturhistoriske udstilling skulle skille sig ud fra den tidligere ved at bestå af semi-permanente udstillinger, der skiftede hvert andet-femte år. Den tidligere var betegnet permanent, var forandret ét rum ad gangen siden

åbningen i 1914, og fremstod ved lukningen med udstillingsrum opstillet primært fra ca. 1970-1992.

Det var ikke fordi museet medarbejdere ikke lavede udstillinger i mere end 15 år – tvært i mod. Hele fem nye, kulturhistoriske udstillingsbygninger i kommunen blev åbnet i perioden 1991-2006: Kanonstillingen Tirpitz (1991), Artillerimuseet i Varde (1992), Ravmuseet i Oksbøl (1998), Jugendhuset i Varde (1997) samt Nymindegab Museum (2006). De kulturhistoriske afsnit i disse udstillinger er baseret på genstande, helst placeret i montrere, og gerne med uddybende viden formidlet på plancher ved siden af – dog vises der i stedet for genstande en film i Tirpitz-stillingen, og på Artillerimuseet er kanoner og mandskabsvogne ikke sat bag glas. Artillerimuseet og Ravmuseet er kronologisk opbygget, mens det nyeste Nymindegab Museum er tematisk opstillet. Flere af disse udstillingssteder var opbygget under ansvar og idé fra primært én museumsinspektør, der havde frie hænder til at udforme udstillingen efter bedste evne indenfor budgettet, med assistance fra medarbejdere til at finde genstande frem, opsætte montrere, bygge vægge osv. Andre blev skabt i fællesskab, forstået på den måde, at den arkæologiske inspektør lavede sit afsnit, mens nyere tids medarbejdere lavede deres; på såvel Ravmuseet som Nymindegab Museum er de arkæologiske afsnit eksempelvis adskilt fra de historiske og kunsthistoriske genstande.

Der var således tale om særdeles erfarne medarbejdere hvad angik udstillingsopbygning, med styrken i, men også svagheden ved, en stærk tradition for, efter hvilke principper en ordentlig udstilling skulle bygges op og tage sig ud – en praksis, der også er kendt på

Tema: nye udstillinger

andre kulturhistoriske museer (Floris & Vasström 1999; 70ff). En tradition, der var nødt til at møde udfordring, hvis planerne om at reducere nogle af museets dengang 14 udstillingssteder med færre, og formidlingsmæssigt opdaterede besøgssteder skulle virkeliggøres. Denne plan blev fremsat af museets nye leder, der startede i 2007, og som ønskede at museets oprindelige stab og en lille håndfuld nyansatte projektmedarbejdere blev udviklet i samme retning, hvad angik formidling og nye udstillingsgreb. For at bryde med sædvanen blev det bestemt, at museets nye, kulturhistoriske udstilling skulle være tværfaglig og gerne tværperiodisk. Samtlige formidlings- og vidensmedarbejdere skulle deltage i udstillingsprocessen fra brainstorm til færdigt resultat – i alt 11, heraf fem arkæologer, fire ansat i nyere tid og to med formidlingsprojekter som primære arbejdsopgaver. En intern styregruppe på tre mand skulle holde styr på de mange ideer og medarbejdere. Som inspiratorer blev to konsulenter fra teaterverden hyret til at deltage i den kreative proces og være med til at udmønte ideerne i seværdig praksis. Med andre ord: resultatet var vigtigt, men processen var mindst lige så væsentlig.

Resultatet: Udstillingen Liv i ler

Resultatet først: Liv i ler er blevet en scenografisk indbydende, tematisk opbygget udstilling med kun lidt synlig tekst på udvalgte bannere, der slår hvert tema an. Vil publikum vide mere om genstandene end den intuitive tolkning, kræver det en aktiv jagt i skuffer og skabe efter de gode historier.

At grebet på udstillingen lige blev ler skyldes, at ler var et felt, hvor det tværfaglige kunne mødes. I de fleste kulturhistoriske museers samlinger findes i tusindvis af ting af ler. Ler altid har været et let tilgængeligt materiale, der kan anvendes til uendeligt mange formål. Desuden er brændt ler næsten uforgængeligt. Gennem årtusinder har pottemagere, keramikere, designere, kunstnere og videnskabsfolk således skabt et utal af praktiske og mindre praktiske, pyntelige og diskuterbart pyntelige genstande ud af ler. Man har omgivet sig med ler som byggemateriale i boliger, som beholdere for mad og drikke og til slet og ret pynt. I dag bruges ler desuden til blandt andet keramiske knive og som armering i soldaternes skudsikre veste.

Hvor de nyere udstillingssteder siden 1990 var målrettet turister mere end lokale borgere, måtte

udstillingen på det nye Varde Museum gerne sætte de genstande i spil, der har lokalhistorisk betydning. Den måtte samtidig gerne udfordre Varde-borgernes opfattelse af museet som genkendeligt, men også lidt statisk, eftersom mange udstillingselementer var uforandret siden de var børn.

Arkæologien var ikke højt prioriteret i den tidligere udstillingsvirksomhed i Varde. Den arkæologiske udstilling var fra 1960'erne, og bestod af få oldtids-genstande i høje skabe, fra ældre stenalder, yngre stenalder, bronzealder, samt et par montere med fund og kopier fra jernalder – herunder en rekonstruktion af guldhornene. Udstillingen var suppleret med fund fra spredte middelalderudgravninger i Varde by. På Ravmuseet blev nogle få, især grav-, fund med rav udstillet i 1998, mens udstillingen i Nymindesgab fik et egentligt arkæologisk afsnit, og dermed i 2006 blev den første egentlige arkæologiske udstilling i Varde Kommune siden 1960'erne.

Udstillingen Liv i ler er tematisk opbygget, og man springer fra stenalderens venusfigurer over jernalderens gravkeramik til en moderne keramik som Axel Salto (1889-1961). Sammenhængen er større end man umiddelbart kan synes – selvom Salto levede midt i den moderne verden, havde hans keramik forbindelser til noget "primitivt", og han mente, at materialet, leret, selv var medvirkede i skabelsesprocessen. Sammenhængen mellem de arkæologiske og historiske perioder er også stor i måden, hvorpå ler er brugt til og i hjemmet. I udstillingen kan "husmuren" følges fra den lerklinede risfletning over de brændte munkesten, bindingsværket og dets samtidige vestjyske, hjemmebrændte mursten, frem til nutidens lerklinede halmhuse. I "køkkenet" er bordet anrettet med service omkring ildstedet i den ene ende og kongeligt porcelæn i den modsatte. Ligesom det muselmaled betragtes som fint og fornemt, er romertidens drikkebægre også kommet på den kostbare hylde i udstillingen. Overgangen fra kuglekar til jydepotter er næsten umærkelig, og hjemmeproduktionen af lerkar spiller en væsentlig rolle i den vestjyske bondeøkonomi helt frem til midten af 1800-tallet. Når de arkæologiske genstande indgår side om side med de historiske panderter i udstillingen, styrker det fornemmelsen af, at ler er et på mange måder alsidigt materiale, med en meget lang historie, på samme tid et materiale til billig masseproduktion og til kostbare unika.

Eksemplerne ovenfor viser, at udstillingen er lykkedes som tværfaglig. De tidligste forhistoriske myter og venus'er får en kunstnerisk-filosofisk betydning fortalt sammen med Salto. Når vi forstår nutidens keramikeres kamp for den perfekte brænding, den perfekte glasur, det perfekte keramiske værk, forstår vi også, at det var væsentligt for en pottemager i Billum for 2000 år siden at blive begravet i den perfekte urne – sit eget værk.

Liv i ler har gjort brug af en lille del af museets samling, men viser ikke desto mindre genstande fra en 6000-årig periode. I og med at arkæologerne ikke havde en arkæologisk udstilling at tage udgangspunkt i på det tidligere Varde Museum, var der ingen bekymring med hensyn til, om tidligere udstillede historier skulle have fokus igen. Til gengæld var der et opsparet behov for at vise egnens mange interessante fund, også fund af national betydning, frem for publikum i en udstilling. Liv i ler har kun i meget lille grad tilfredsstillet dette faglige behov. I Liv i ler er der, med reference til sammenligningen ovenfor, eksempelvis sat fokus på et fund fra Billum, hvor en – formodentlig kvindelig – pottemager blev kremeret og nedsat i "eget værk". En relevant prioritering indenfor emnet, men fagligt utilfredsstillende, når der netop i Billum også er fundet blandt andet et par meget rige yngre romertids kvindegrober, som man i mange år har drømt om at vise offentligheden.

Processen og reaktionen blandt medarbejdere

Jeg taler for egen regning, men jeg tror det er rigtigt opfattet, at hele personalegruppen er enig om, at processen med at skabe Liv i ler var en virkelig udfordring – nogle vil nok ligefrem kalde dele af processen rædselsfuld. Det skyldtes nok i høj grad, at vi ikke på daværende tidspunkt opfattede udstillingen som et egentligt projekt, der krævede projektstyring. Måske fordi, udstillinger indtil dette "bare" var noget man lavede som en del af ens inspektørarbejde, og ikke udgjorde et særligt projekt.

Der blev nedsat en styregruppe på tre mand, der fik ansvar for at pege den endelige retning ud, og sikre det pædagogiske aspekt i udstillingen. Denne form blev brugt på større udstillingssteder (Floris & Vasström 1999; 71), men var ny på Museet for Varde By og Omegn. Ved en første brainstorm på emnet blev "keramik-udstillingen", som den hed på det tidspunkt,

Foto: Museet for Varde By og Omegn.

inddelt i en række temaer, og efter lyst og engagement meldte man sig til de forskellige temaer. Disse grupper følte en høj grad af autonomi overfor "deres" emne og den måde, det skulle formidles på i udstillingen. "Måden" blev til i en sparring mellem gruppen og de eksterne scenografer. Denne forhandling om, hvad der kan lade sig gøre i forhold til at udstille museale genstande i henholdsvis udenfor monter, og hvordan ideen bag temaet kunne komme til udtryk gennem scenografiske opstillinger, var kilden til de største frustrationer blandt såvel museets personale som hos scenograferne. Nogle grupper var "med på det værste", andre ville have et fagligt fingeraftryk med i alle beslutninger vedrørende genstandenes display. På grund af manglende erfaring med at arbejde sammen i grupper om udstillinger, og den deraf lidt uklare rollefordeling mellem styregruppen og udstillingsgrupperne, tog de scenografiske konsulenter i praksis over på styringen. De havde fået til opgave sammen med os at skabe en udstilling, der bevægede sig mest muligt væk fra den traditionelle montre- og planche-udstilling, og hvor historierne skulle lige så meget i fokus som selve genstandene. Det følte af og til som et helt nyt møde mellem to kulturer, og det skabte frustrationer hos begge parter, når man følte sine ideer dårligt forstået.

Tema: nye udstillinger

Vi har lært af Liv i ler, at udstillinger – ligesom udgravninger – kræver processtyring, og museets medarbejdere er siden blevet efteruddannet i dette. Processen var for svær at gennemføre uden disse kompetencer, og betød både fordyrelser og for mange konflikter undervejs.

Det var dog ikke kun besværligt og krævende. Det var for de fleste af os i endnu højere grad givende, lærerigt og meget spændende. De tværfaglige grupper gav viden på tværs af de gængse kompetencer – ”det var fedt at få de mange faglige kompetencer i spil”, som en af mine kolleger udtrykker det. Samarbejdsprojektet lykkedes for så vidt, at vi på godt og ondt har lært hinanden så godt at kende gennem processen, at vi efterfølgende føler, vi kender hinandens faglige og kollegiale kompetencer. Det er som med en sommerkoloni – der opstår også et sammenhold ud af oplevelser, man er tvunget sammen i. Det står for egen regning, men jeg tror, at såvel de etablerede medarbejdere som jeg, der var helt ny, har følt, vi lærte hinanden at kende, og det har gjort det nemmere at arbejde sammen efterfølgende.

Og så er vi – tror jeg – alle enige om, at Liv i ler rent faktisk blev en rigtig god udstilling. På trods af, at samarbejdet omkring det scenografiske var blandt de største konfliktpunkter, er det den inviterende finish, der gør udstillingen god at opholde sig og god at formidle i. Liv i ler rykkede os fagligt. Vi blev udfordret i vores historieformidling af scenograferne, og det har resulteret i en mere intuitiv udstilling, der faktisk kan opleves uden at man læser noget tekst overhovedet, eller kun meget lidt.

Det, at åbne nye udstillingssteder, har gennem mange år været en jævnlige tilbagevendende begivenhed for museets medarbejdere. Der var derfor ingen intern modvilje på museet mod at flytte fra det næsten 100 år gamle museum. Varde Museum ganske vist det oprindelige udstillingssted i kommunen, men stadig blot én ud af 14 udstillingsbygninger, som museet havde ansvaret for. Flytningen af museet var måske derfor nærmest at sammenligne med at gøre en enkelt sal om på et museum, der kun har ét udstillingssted.

Fire lettede og stolte medarbejdere fra tre forskellige faggrupper diskuterer videre om udstillingen.
Foto: Museet for Varde By og Omegn.

Publikums reaktion

Sammenlignet med museets tidligere udstillinger kan man som publikum få øje på en række anderledes tiltag i 'Liv i ler'. For eksempel er rigtig meget tekst, som traditionelt får plads på plancher på væggen, her gemt ned i skuffer. Den besøgende vil også bemærke, at mange genstande er udstillet i et scenografisk miljø. For eksempel er jydepottepander udstillet på en køkkenø, bronzealderurner står med kirkegården som baggrund, forrådskarret er sat i et moderne "køleskab", og jydepotterne "sælges" i en markedsbod. Udstillingen bliver rost af de besøgende for sin scenografiske opstilling, og sit greb med skuffetekster og ikke mindst pilfinger-skuffer. Den er indbydende, den er flot, kreativ og gennemført, og sikke meget, jeg ikke vidste! siger de.

Udstillingen er perfekt at vise skoleklasser rundt i, for næsten alle emner og perioder kan belyses ud fra udstillingen – fra liv i gamle dage på heden til tema med dyr i zoo. Især materialefornemmelsen; de forskellige slags ler, og forskellige slags lertøj, fajance og porcelæn, leret som byggematerialer samt den kronologiske forståelse i udstillingen kan bruges af skoler. Også en omvisning for blinde viste sig at være nem, idet de fleste genstande står udenfor eller i halv-åbne montere og nemt kan berøres – selvom ikke mange gæster vover det! Desværre er de besøgende for få. Lige så perfekt en udstilling om ler er som et tværfagligt projekt mellem arkæologer og historikere, lige så uinteressant er emnet tilsyneladende for et publikum anno 2010-2013. Varde Museum bliver ikke i nævneværdig høj grad besøgt for sine kulturhistoriske udstillinger, men primært for udstillingen af kunstneren Otto Frellos naturalistiske fantasyværker.

Evaluering på den ny udstilling

Vi har lært af Liv i ler, at det er en fordel i publikums-orienterede udstillinger, at ikke alle museets medarbejdere er med til at udforme udstillingen fra start til slut. Den proces kræver alt for mange kompromiser med hensyn til emnevalg og emnevægtning i forhold til, hvad publikum måske har lyst til at se. Når alle har et ord at skulle have sagt i hele processen, bliver der til sidste punktum taget for store hensyn til den faglige

stolthed hos arkæologer og historikere, i forhold til publikums tidsforbrug i udstillingen. Tekstmængden i Liv i ler svarer til en publikation på 100 A4-sider – og det overstiger langt, hvad man kan nå at læse, mens man er i udstillingen.

Vi har lært af Liv i ler, at vi godt kan lave udstillinger for vores egen skyld, og for at lære af processen. Men skal man lave udstillinger for publikums skyld, må brainstormen og ideen til udstillingen vokse fra et andet sted, og med målgruppen i fokus. Satsningen på særudstillingen Liv i ler har understreget, at Varde med sit indbyggertal på knap 13.500 overvejende liberalt orienterede borgere ikke giver besøgende nok til, at flot opstillede udstillinger med en lokalhistorisk vinkel kan "betale sig", som man plejer at spørge til i Vestjylland. Derfor har museets strategi siden 2010 været at satse endnu mere på udstillinger målrettet det meget store turistpublikum i Varde Kommune på omkring 3,6 millioner turistovernatninger. En strategi, der falder i tråd med museets udvikling siden 1990, men som også betyder at ambitionen om jævnligt skiftende, kulturhistoriske udstillinger målrettet et lokalt publikum er nedjusteret i en årrække. Liv i ler bliver således stående et par år endnu på Varde Museum, for de, der måtte være interesserede i at opleve den ved selvsyn.

Litteratur

Jensen, Claus Kjeld 2012

Museet for Varde By og Omegn i 100 år.

I: Tine Lorange m.fl. (red.): *100 fortællinger fra Varde og Omegn*

Museet for Varde By og Omegn, s. 6-33.

Jensen, Claus Kjeld & Mette Bjerrum Jensen 2011

Liv i ler.

Opdatering. Årbog 2010 for Museet for Varde By og Omegn og Ringkøbing-Skjern Museum.

Museet for Varde By og Omegn.

Floris, Lene & Anette Vasström 1999

På museum – mellem oplevelse og oplysning.

Roskilde Universitetsforlag.